

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра політичної соціології

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Проректор з науково-педагогічної
роботи Антон ПАНТЕЛЕЙМОНОВ

Сергій 2021 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

МАНІПУЛЯТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

рівень вищої освіти **бакалавр**
галузь знань **05 соціальні та поведінкові науки**
вид дисципліни **за вибором**
факультет **міжфакультетська дисципліна**

2021 / 2022 навчальний рік

Програму обговорено та рекомендовано до затвердження Вченою радою соціологічного факультету

"30" серпня 2021 року, протокол № 10

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ:

Литовченко Артем Дмитрович, к. соц. н., доцент кафедри політичної соціології

Програму схвалено на засіданні кафедри політичної соціології

Протокол від "07" серпня 2021 року № 1

в.о. завідувача кафедри

(підпис) **В'ячеслав НІКУЛІН**
(прізвище та ініціали)

Програму погоджено науково-методичною комісією соціологічного факультету

Протокол від "07" серпня 2021 року № 1

Голова науково-методичної комісії

(підпис) **Юлія СОРОКА**
(прізвище та ініціали)

Програму вивчення міжфакультетської навчальної дисципліни “Маніпулятивні технології в сучасному світі” складено відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів

Предметом вивчення навчальної дисципліни є зміст теорії та практики маніпулятивного впливу в різних сферах соціальної взаємодії.

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. **Метою** курсу є надання слухачам уявлення про розмаїття маніпулятивних технологій, про практики їхнього застосування в різних областях суспільного життя; формування фундаменту спротиву маніпулятивному впливу..

1.2. Основними **завданнями** вивчення дисципліни є:

- Надати системну уяву про природу виникнення та закономірності розповсюдження маніпулятивних технологій в різних сферах суспільного життя
- Визначити роль, місце та межі ефективності наукових підходів до вивчення маніпуляцій та вироблення засобів протидії ним
- Позначити місце маніпуляцій на різних рівнях соціальної взаємодії.
- Стимулювати критичне осмислення факторів поширення маніпулятивних практик у конкретних сферах соціальної взаємодії.
- Навчити студентів викривати застосовані маніпулятивні технології та творити спротив ним.

1.3. Кількість кредитів

для денної форми навчання – 3, для заочної форми навчання – 3.

1.4 Загальна кількість часів – 90

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
За вибором	
Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Рік підготовки	
2-й, 3-й	2-й, 3-й
Семестр	
4-й, 6-й	4-й, 6-й
Лекції	
28 год.	8 год.
Практичні, семінарські заняття	
0 год.	0 год.
Лабораторні заняття	
0 год.	0 год.
Самостійна робота	
62 год.	82 год.
Індивідуальні завдання	
-	

1.6. Заплановані результати навчання

Навчальна дисципліна забезпечує розвиток наступних **компетентностей**:

ЗК 1 Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу

ЗК 2 Логічність та послідовність мислення

ЗК 3 Креативність, здатність до системного мислення

ЗК 4 Здатність до критики й самокритики, толерантність

ЗК 9 Вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми

ЗК 10 Базові наукові знання з гуманітарних дисциплін, що сприяють розвитку загальної

культури, естетичних та громадянських цінностей, та умінь їх використовувати в професійній і соціальній діяльності.

Навчальну дисципліну спрямовано на досягнення таких **результатів навчання**:

ПРН 22 Здійснювати пошук, аналіз і синтез інформації з різних джерел для розв'язування завдань спеціальності, відтворювати факти (дати, події, принципи й закономірності суспільного розвитку), встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями, явищами, робити висновки, аргументувати свої думки.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні досягти таких результатів навчання:

знати :

- Визначення та характеристики маніпулятивних технологій
- Особливості маніпуляцій в різних суспільній взаємодії
- Базовий набір засобів, прийомів та методів протидії маніпуляціям

вміти та володіти навичками :

- Викривати маніпуляції різного рівня та спрямування
- Порівнювати та спів ставляти різні маніпулятивні технології та ефект їхнього застосування
- Використовувати засоби та прийоми протидії маніпуляціям різного спрямування

Успішне засвоєння матеріалу курсу дозволить слухачам навчитися визначати маніпуляцію в реальних соціальних процесах, «викривати» застосування маніпулятивних технологій в політиці, культурі, освіті. Слухачі оволодіють навичками фіксації маніпулятивних практик та протидії маніпулятивному впливу, отримають вміння блокувати та фільтрувати маніпулятивні пакети в повсякденному та професійному житті.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

1 Маніпуляція: визначення, підходи до вивчення

Визначення маніпуляції з точки зору соціології, політології, психології, лінгвістики, комунікативістики. Біхевіористський, політико-соціологічний, технологічний, соціокультурний, соціолінгвістичний та дискурсивний підходи до вивчення маніпуляції. Маніпуляція та обман. Маніпуляція та пропаганда. Види маніпуляцій.

2 Соціальні, психологічні, мовні та політичні аспекти маніпуляції

Соціальні аспекти маніпуляції. Групові та інституціональні засади. Психологічні аспекти маніпуляції. Свідома та несвідома маніпуляція. Мовні аспекти маніпуляції. Комунікативні та лінгвістичні засади маніпуляції. Політичні аспекти маніпуляції. Електоральні маніпуляції

3 Маніпуляція в «інформаційному» суспільстві

Засади та цілі маніпуляції в контексті інформаційних технологій. «Інформаційне» суспільство як маніпулятивний шаблон. Напрямки та види маніпуляцій в «інформаційному» суспільстві.

4 Маніпуляція в сфері ідеології та пропаганди

Маніпуляція та ідеологія. Інструментальні функції маніпуляції. Фактори зростання ступеню маніпулятивності ідеології. Маніпуляція та пропаганда: принципи відмінності. Маніпуляція як знаряддя пропагандистського впливу.

5 Маніпуляція, ЗМІ, Інтернет

Маніпуляція в друкованих ЗМІ. Маніпуляція в електронних ЗМІ. Маніпуляція в соціальних мережах та нових медіа. ЗМІ як агенти маніпуляції. Журналістика та маніпуляції. Постать сучасного журналіста, стрімера, блогера як тип маніпулятора.

6 «Свідома» та «несвідома» маніпуляції: дискурсивна теорія маніпулювання

Мова та маніпуляція. Лінгвістичні засади маніпуляції. Комунікативні пастки несвідомої маніпуляції: людина як засіб. Дискурс та дискурсивна теорія маніпулювання.

7 Макроманіпулятивні технології як засіб ідеологічної боротьби

Маніпуляції в соціологічному та макрополітичному розгляді. Міжнародна політика та інші сфери міжнародної взаємодії як простір ідеологічної боротьби: місце й роль маніпуляції. Маніпуляції на рівні держави та суспільства: ідеологічні війни.

8 Методи та прийоми маніпулювання свідомістю та поведінкою

Психологічні методи маніпулювання. Лінгвістичні методи маніпулювання. Політичні (ціннісно-ідеологічні) методи маніпулювання. Числові маніпуляції. Маніпуляція тиском: совість,

9 Засоби протидії та спротиву маніпуляції

Соціальний спротив маніпуляції. Масова освіта як засіб соціальної антиманіпулятивної безпеки. Інтелектуальні вправи для антиманіпулятивної практики. Просвітницькі засади спротиву маркетинговій та ідеологічній маніпуляції.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви модулів і тем	Кількість годин					
	Денна форма			Заочна форма		
	Усього	у тому числі				
		лекції	СР		лекції	СР
Маніпуляція: визначення, підходи до вивчення	10	2	8	10	1	9
Маніпуляція в «інформаційному» суспільстві	10	2	8	10	1	9
Маніпуляція в сфері ідеології та пропаганди	10	4	6	10	1	9
Маніпуляція, ЗМІ, Інтернет	10	4	6	10	1	9
«Свідома» та «несвідома» маніпуляції: дискурсивна теорія маніпулювання	10	4	6	10	1	9
Макроманіпулятивні технології як засіб ідеологічної боротьби	10	4	6	10	1	9
Методи та прийоми маніпулювання свідомістю та поведінкою	10	4	6	10	1	9
Технології та техніки виявлення маніпуляції	10	2	8	10	1	9
Засоби протидії та спротиву маніпуляції	10	2	8	10		10
Усього годин	90	28	62	90	8	82

4. Теми семінарських занять

Семінарських занять не передбачено

5. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин (денне)	Кількість годин (заочне)
1	<i>Читати 13 з переліку допоміжної літератури</i>	8	9
2	<i>Читати 4 з переліку допоміжної літератури</i>	8	9
3	<i>Читати 14 з переліку допоміжної літератури</i>	6	9
4	<i>Читати 7 з переліку допоміжної літератури</i>	6	9
5	<i>Читати 6 з переліку допоміжної літератури</i>	6	9
6	<i>Читати 8 з переліку допоміжної літератури</i>	6	9
7	<i>Читати 12 з переліку допоміжної літератури</i>	6	9
8	<i>Читати 10, 15, 16 з переліку допоміжної літератури</i>	8	9
	<i>Читати 1, 2 з переліку допоміжної літератури</i>	8	10
Усього годин		62	82

6. ІНДЗ

Не передбачено

7. Елементи дистанційного викладання

Етап роботи	Форма роботи	Онлайн-платформа
1. Попередня підготовка	Опитування	Канал у Telegram
2. Подача нової інформації	Аудіозапис Тексти Відеоконференція	Google-classroom Google-classroom Discord
3. Тренування	Питання для самоперевірки Обговорення (чат, форум) Спостереження за явищем Перегляд фільмів	Telegram / Google-classroom Telegram / Discord Discord / Youtube Discord / Youtube
4. Виконання практичного завдання	Пошук відповідей на питання Інтерактивні практичні завдання	Google-classroom Google-classroom
5. Оцінювання	Виконання практичного завдання Письмова робота	Google-classroom Google-classroom
6. Рефлексія	Відповіді на рефлексивні питання	
7. Зворотній зв'язок	Чат, форум, опитування аудіо-, відео- або текстові повідомлення з коментарем	Telegram / Google-classroom / Discord

8. Методи навчання

Лекції, презентації, групові дискусії, критичний аналіз наукової літератури, групові та індивідуальні творчі завдання, практичні науково-дослідні завдання

9. Методи контролю

Проміжне тестове завдання (20 тестів)

Приклад тестового завдання:

Оберіть вірне твердження (одна вірна відповідь):

1. Маніпуляція є масовим різновидом звичайного обману
2. Маніпуляція є технологізованим різновидом звичайного обману
3. Маніпуляція, на відміну від обману, змушує об'єкт добровільно підкорюватися
4. Маніпуляція, на відміну від обману, спирається виключно на істинні твердження

Письмовий залік (4 відкриті питання, кожне питання – 15 балів)

Критерії оцінювання кожного питання

Високий рівень 12 - 15 балів	- відповідь характеризується: повними і глибокими знаннями з предмету; вільним володінням спеціальною термінологією; творчим креативним підходом; правильно визначені маніпулятивні технології, що наведені в прикладах; є порівняння та співставлення різних маніпулятивних ефектів; рефлексивно використані засоби протидії маніпуляції
Середній рівень 9- 11 балів	- відповідь характеризується: повними і глибокими знаннями з предмету; вільним володінням термінами, поняттями; допущенням неточностей у викладі матеріалу; помилками при відповідях на питання; правильно визначені маніпулятивні технології, що наведені в прикладах; є спроби порівняння та співставлення різних маніпулятивних ефектів; немає рефлексивної протидії маніпуляції

Низький рівень 5-8 балів	відповідь характеризується: слабким знанням теоретичного матеріалу; допущенням деяких помилок у відповідях на питання; маніпулятивні технології, що наведені в прикладах, визначені з істотними помилками; немає порівняння та співставлення різних маніпулятивних ефектів; немає рефлексивної протидії маніпуляції
Незадовільний рівень	- відповідь характеризується: дуже слабким знанням теоретичного матеріалу; допущенням грубих помилок у відповідях на питання; неправильно визначені маніпулятивні технології, що наведені в прикладах; немає порівняння та співставлення різних маніпулятивних ефектів; немає рефлексивної протидії маніпуляції

10. Методичні рекомендації з підготовки залікової роботи

Для отримання найвищої оцінки необхідно поєднати:

- коректне та послідовне використання матеріалів лекцій та першоджерел у відповіді – при використанні основних понять курсу (маніпуляція, пропаганда тощо), аналізі маніпулятивних технологій та маніпулятивних ефектів;
- критичне переосмислення окремих тез із матеріалів лекцій та першоджерел у відповіді – при виявленні недосконалості понять та концепцій, що використані в курсі;
- прозоре та аргументоване висвітлення авторської позиції – у порівнянні різних визначень основних понять курсу, при аналізі маніпулятивних технологій та маніпулятивних ефектів;
- використання самостійних прикладів, що не наводились в лекційному матеріалі та/або першоджерелах і максимально чітко ілюструють позицію автора – для демонстрації навичок рефлексивної протидії маніпуляції.

Для отримання оцінки, достатньої для заліку, необхідно:

- коректне та послідовне використання матеріалів лекцій та/або першоджерел у відповіді – при використанні основних понять курсу (маніпуляція, пропаганда тощо), аналізі маніпулятивних технологій та маніпулятивних ефектів;
- використання прикладів, що чітко ілюструють позицію автора – для демонстрації навичок рефлексивної протидії маніпуляції;
- самостійне викладення думок у відповіді (без елементів академічної недоброчесності).

11. Схема нарахування балів

Поточний контроль та самостійна робота										Залік	Сума
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10		
40										60	100

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою
	для дворівневої шкали оцінювання
90 – 100	зараховано
70-89	
50-69	
1-49	не зараховано

Питання до заліку «Маніпулятивні технології в сучасному суспільстві»

Поняття маніпуляції, підходи до її вивчення

У чому відмінності маніпуляції від інших асиметричних способів впливу на поведінку (тиск, примус, насильство та ін.).

Маніпуляція і пропаганда: співвідношення понять. Чим вони відрізняються?

Маніпуляція нормами, правилами і відповідальністю: як це здійснюється?

Які почуття зазвичай виступають засобом маніпуляції? Як це відбувається?

Емоції і маніпуляція. Чи можуть емоції бути засобом маніпуляції? Чому?

Маніпуляція вибором і свободою: як вона здійснюється? Наведіть приклади.

Маніпуляція знанням і вірою: як вона здійснюється? Наведіть приклади.

Як відбувається маніпуляція "здоровим глуздом"? Наведіть приклади.

Як простота або складність повідомлення можуть використовуватися в маніпуляції? Наведіть приклади.

Маніпуляція стереотипами: як вона здійснюється? Наведіть приклади.

Маніпуляція увагою: як вона здійснюється? Наведіть приклади.

Маніпуляція пам'яттю: як вона здійснюється? Наведіть приклади.

Чому в сучасних засобах масової інформації зустрічається маніпуляція? Чи можливі ЗМІ без маніпуляції в сучасній Україні?

Маніпуляція "порядком денним" в новинах. Відбір подій і відволікання уваги в новинних програмах.

Оцінки, коментарі і "останнє слово" провідних в новинних програмах на телебаченні як спосіб маніпуляції.

Аналітичні програми на телебаченні як обитель маніпуляції: "експерти", "науковість", "актуальність" і т.п.

Маніпуляція в сфері науки і освіти: навіщо, чому, як?

Маніпуляція в політиці

Маніпуляція в рекламі

Маніпуляція в мові та дискурсі: «природна» і навмисна

Назвіть, опишіть принцип дії і наведіть приклади будь-яких п'яти прийомів маніпулювання

Приклад завдання для аналізу кейсів:

- Проаналізуйте маніпулятивну складову кінострічки "Зелений слоник" (С. Баскова, 1999 р.)

12. Рекомендоване методичне забезпечення

Базова література:

1. Аронсон Э., Пратканис Э. Р. Эпоха пропаганды: Механизмы убеждения, повседневное использование и злоупотребление. Перераб. изд. - СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. - 384 с.
2. Бернейс Э. Пропаганда. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.rc-analitik.ru/file/%7B759ca74c-bd59-4eef-9a6a-300d2503ac24%7D>
3. Бианки В.А. Убрать конкурента: PR-атака / В.А. Бианки, А.И. Серавин. – СПб.: Питер, 2007. – 240 с.
4. Брайант Д., Томпсон С. Основы воздействия СМИ : Пер. с англ. — М.: Издательский дом " В и л ь я м с " , 2004. — 432 с . : ил.
5. Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием. / Сергей Кара-Мурза. – М.: Эксмо, 2000. – 864 с.
6. Левин Р. Механизмы манипуляции: защита от чужого влияния: Пер. с англ. — М.:ОО "И .Д . Вильямс", 2007. — 432 с.
7. Нежданов Д.В. Политический маркетинг. – СПб: Питер, 2004

8. Нетрадиционный маркетинг: Учебно-методическое пособие. Екатеринбург: УрАГС, 1999.
9. Стернин И. А. Основы речевого воздействия. Учебное издание. – Воронеж: «Истоки», 2012.- 178 с.
10. Цуладзе А. Политические манипуляции, или покорение толпы / А. Цуладзе. – М: Книжный дом «Университет», 2005. – 144 с.

Допоміжна література:

1. Бурдые П. Социология политики. Пер. с фр. - М., 1993.
2. Вишняк О. Соціологічні дослідження електоральної поведінки. - К., 1999
3. Иванов В. Н., Матвиенко В.Я., Патрушев В.И., Молодых И.В. Технологии политической власти. Зарубежный опыт. - Киев: Вища школа, 1994
4. Королько В. Г. Основы Паблік Рілейшнз. – К., 1997
5. Левада Ю. От мнений к пониманию. Социологические очерки 1993-2000. - М.: Библиотека Школы политических наук, 2000.
6. Зимбардо Ф., Андерсен С. Объяснение контроля сознания: экзотические и повседневные манипуляции сознанием // Журнал практического психолога, 2000, № 1-2. С. 8-34
7. Оссовський В. Л. Громадська думка: спроба соціологічної інтерпретації. - К., 1999.
8. Петров О. В. Социологические избирательные технологии. –К., 1998
9. Погорелая Н. Доверие населения политическим и публичным институтам //Социология: теория, методы, маркетинг.2003,№3.
10. Почепцов Г. Г. Информационные войны. - М.: Рефл-бук, 2000
11. Почепцов Г. Г. Коммуникативные технологии XX века. - М.: Рефл-бук; К.: Ваклер, 2000. - 352 с.
12. Зимбардо Ф., Ляйппе М. Социальное влияние — СПб.: Питер, 2001. — 448 с.
13. Макфарлейн Н. Мозговёрта. Руководство по жёсткой пропаганде. Пер. с англ. Минск, 2016. – 264 с..
14. Рязанов А. В. Манипулятивный потенциал концепта «толерантность» // Философия и общество 1/2007. – С. 82-97
15. Шампань П. Делать мнение: новая политическая игра. М.: Социо-Логос, 1997.
16. Шиллер Г. Манипуляторы сознанием. - М., 1984